

Bu haftaki dersimizin konusunu Alman filozof Alexander Gottlieb Baumgarten oluşturmaktadır. Hatırlanacak olursa, estetik dersi boyunca ne “Güzel nedir?” sorusundan hareket ederken, ne de Antik Yunan güzellik anlayışı üzerinde durup Sokrates, Platon ve Aristoteles gibi filozofların güzellik felsefeleri hakkında konuşurken “estetik” terimi üzerinde fazla durmadık. Bunun nedeni, bu terimin Baumgarten zamanına kadar keşfedilmemiş olmasıdır. Gerçekten de ilk defa, Baumgarten *Aesthetica*’sında bu terimi ele almış ve onu açıklamıştır.

NOT. Aşağıda, Baumgarten’la ilgili notlar Nesrin ATASOY SINMAZ tarafından hazırlanan “Alexander Gottlieb Baumgarten’da Duyusal Bilginin Bilimi Olarak Estetik” (2009) başlıklı Yüksek Lisans tezi dikkate alınarak oluşturulmuştur.

BAUMGARTEN VE ESTETİK

Alman filozof Baumgarten on sekizinci yüzyılda yaşamıştır. *Aesthetica* isimli çalışmasında estetik teriminin hızla yayılmasını sağlamış olsa da günümüzde az bilinen bir düşünürdür.

Bunun nedeni yalnızca eserlerinin Latince olması değil, aynı zamanda şöhreti onun önüne geçen öğrencisi Meier'in de *Bütün Serbest Sanatların Temelleri* isimli eserini yayınlamış olmasıdır. Baumgarten, aynı zamanda Leibniz felsefesinin de gölgesinde kalmıştır.

Wolff'un öğrencisi olan Baumgarten estetiği "duyusal bilginin bilimi" olarak tanımlarken, estetiğin alanını yalnızca güzel sanatlarla sınırlı kalmayacak biçimde genişletmiştir. Hem hocası Wolff, hem de Leibniz o güne kadar duyu algısını "bulanık" ve "seçik olmayan" özellikleriyle tanımlamaktaydı. Buna göre, beğeni, karışık algılardan oluşan, içgüdü benzeri bir şeydi. Baumgarten'ın itirazı, tam da burasıydı, o, rasyonalist geleneğin duyusal bilgiyi içgüdü benzeri bir şeyle eş tutmasını ya da onu bilginin bir alt türü olarak görmesini eleştirmekteydi. Baumgarten, rasyonalizm geleneği içerisinde duyusallıkla ilgili yargılar için bir yere ihtiyaç olduğunu ileri sürer.

Baumgarten, estetik sözcüğünü ilk kez *Şiirin Gereklikleri Üzerine Felsefi Düşünceler*'de kullanır, ancak estetik bilimin temellendirilmesi *Aesthetica*'da gerçekleşir. Baumgarten'ın burada sunduğu en önemli şey, duyarlık ile anlama yetisi arasında ayırım yapmasıdır. Ona göre, anlama yetisi soyutlama aracılığı ile duyuları açık ve seçik hale getirir; duyarlılık ise, güzellikle ilgilidir. Baumgarten, estetiği bir sanat teorisi olmanın yanı sıra duyusal algılama bilimi olarak da değerlendirir. Daha özelde, sanatı bilimin yardımıyla oluşturmayı amaçlar.

Baumgarten, mantıksal bilgi ile duyusal bilgiyi birbirinden ayrı tutar. Ona göre bilinen şeyler üst yetiler tarafından mantık nesnesi olarak bilinirler, duyumsanan şeyler ise alt düzey yetiler tarafından duyusal bilimin ya da estetiğin nesnesi olarak bilinirler. Baumgarten, kavrama yetisinin konusunun bilginin doğasını belirlediğini söylemektedir, buna göre, bilinen şeyler yani kavramsal olarak bilinenler mantığın özel nesnelere; algılanan şeyler ise yani duyusal olarak deneyimlenenler estetiğin ya da duyusal bilimin nesnelere aittir.

Bilginin kaynağında yalnızca aklın olduğunu savunan ve matematiği yetkin bir bilgi örneği olarak gören Descartes, hem açık hem de seçik olan fikirlerin "apaçık" olduğunu belirtir ve apaçıklığın doğruluğun ölçüsü olduğunu öne sürer. Descartes, buna akarşın, duyular aracılığıyla dışarıdan gelen idelerin ve insanın hayal gücünün ürünü olan idelerin daima bulanık olduğunu, çünkü her ikisinin de aracının duyular olduğunu söyler. Leibniz için dünya, (mantık, fizik ve matematik temellerle ifade edilebilecek) rasyonel yasalara uygun olarak yapılmış bir yerdir. Öte yandan Leibniz, algı seviyelerini dört basamağa ayırır. İlk

basamakta duyusal algı yer alır. Duyusal algı “bulanık” ve “açık” olmak üzere ikiye ayrılır. Bulanık algılar bilincine varamadığımız, yani kavrayamayacağımız derecede küçük algılamalardır. Örneğin, kıyıya vuran dalgaların çıkardığı sesi toptan işitiriz, ancak her bir su tanesinin ayrı bir sesi vardır ve biz bunları algılamak yerine dalgaların toptan sesini duyarız. Şu halde denebilir ki, bir nesne duyular tarafından tanınacak biçimde kavranamazsa bu algı bulanıktır. Buna karşın, şayet bir nesne duyular tarafından tanınabilecek kadar açıklıkta algılanmışsa bu algı açıktır. Leibniz’e göre açık algı objenin tanınmasını sağlasa da onun bütün parçalarının analizini gerçekleştirmeyi sağlamaz. Açık algı aracılığıyla objenin özelliklerini ayıramasak ve onları sıralayamasak da, onun karmaşıklığının farkındayızdır. Leibniz açısından bu algılama zengindir, çok yönlüdür, canlı ve hatta duygu yüklüdür. İşte bu, Leibniz’e göre beğenme ve beğenmemenin karşılığını içerir ve sanat ve güzellik bilincin bu düzeyinde yer alır. Estetik yargılar zorunlu olarak doğrulanamayan, duygusal ifadeler olarak kalmak durumundadır.

Leibniz açısından duyusal bilginin nesnelere olan sanat yapıtları, örneğin şiir ya da resim üzerine olan değerlendirmeler genellikle temelsizdirler. Ona göre, birisi, bu türden nesnelere hakkında bir değerlendirme yaptığında, o nesnenin içinde ne olduğunu bilmemekle beraber, bizi tatmin eden ya da kendisinden uzaklaştıran bir şey olduğu için kavradığımızı söyler. Leibniz, burada, kişilerin duyusal nesnelere hakkındaki hoşlanma ya da hoşlanmama yargılarının dayandığı bir sebep gösteremediklerini öne sürmektedir. Leibniz’e göre bu kişiler, örneğin hangi rengin veya şeklin doğru ya da uygun olduğunu bilirler ancak bu kavramsal ifadesi olmayan bir bilgidir. Leibniz, bir nesneyi güzel olarak değerlendirmemiz için bulanık tasarıma sahip olmamız ve hemen onu açık fikre dönüştüremememiz ön şarttır, demektedir. Güzellik tam da bu yüzden, kusurlu insan algısının ürünüdür.

Baumgarten’in buradaki itirazı, algının bulanıklığının özellikle olumsuz ve kişiye özgü olmadığı noktasında düşünülürken, o, bunun kişinin daha çok kendi zenginliğini, karmaşıklığını ve gerekliliğini taşıyan eşsiz bir algı biçimi olduğunu belirtmektedir.

Baumgarten ruhta iki tane yetiyi varsayar: *üst bilme yetisi* ve *aşağı bilme yetisi*. Baumgarten’a göre üst yeti anlıktır. Anlık, şeyleri açık ve seçik olarak bilir. Bir şeyin anlık tarafından temsili, onun kavramıdır. Bu nedenle anlığın bilgisi kavramsaldır. Aşağı yeti, şeyleri bulanık veya karmaşık olarak bilir. Baumgarten aşağı bilme yetisi ile ilgilenmektedir. Baumgarten, duyusal deneyimdeki duyguların kaotik olarak algılanmadığını, onların düzenli olduğunu

söylerken duyuşal deneyimin bu düzenini belirleyen bir formun olduğundan da söz etmektedir ki o da estetiğin nesnesi olan formdur. Nitekim Baumgarten, güzellik saf akılla değil, duyuşlarla algılanır, der.

Baumgarten, bu noktada, ilginç bir kavram ortaya atar: akıl-benzeri. Baumgarten'a göre, her iki bilme tarzı için yetilerimiz vardır. Örneğin, şeylerin bağıntılarını kavramak için anlama-yetisine, yani akıl'a (ratio) sahibizdir. Aynı zamanda şeylerin belirsiz bağıntılarını kavrama yetisine de sahibizdir. Bu ikincisi, belli başı öğrelerden medyadan gelir. Örneğin, şeyler arasındaki uyumu kavrama (duyuşal) yetisi, duyuşal zeka; şeyler arasındaki farkı bilme (duyuşal) yetisi, duyuşal kavrayış; duyuşal hafıza; yaratıcılık yetisi vb. Bilmenin bütün bu aşığı yetileri, şeyler arasındaki bağlantıları temsil ettikleri kadarıyla ve bu bakımdan akla benzerdirler, akla benzer olanı oluştururlar. Apaçık olan temsillerin bağıntıları akıl (ratio) tarafından kavranırken, duyuşal yani bulanık temsillerin kavranmasını sağlayan akıl-benzeridir (analogon rationis). Akıl düşünülür dünyaya ilişkin soyut bağıntılar peşinde koşarken, akıl- benzeri duyuşulur dünyaya ilişkin somut bağıntılarını kavrar.

Akıl-benzeri, mükemmelliğin duyuşal temsili yolu ile beğenişyi üretir, şu halde, Baumgarten'ın bu yetiye estetik biliminin ana işlevini yüklediğini söyleyebiliriz. Öyleyse, akıl-benzeri'nin, estetiğe konu olan eserleri yargılama yetisi de olduğunu ileri sürebiliriz. Nitekim Baumgarten'a göre akıl-benzeri'nin konusu güzel veya güzellik'tir. Bu durumda, aklın kavradığı mantıksal bağıntılılığa dayalı mükemmellik türü hakikat iken, güzel, akıl-benzeri'in konusudur. Baumgarten, güzellik saf akılla değil, duyuşlarla algılanır, der. Ona göre, estetik, mantıklı düşünme ile irdelenecek konularla, nedenlerle ilgilenmez; onun alanı, düşünülür dünyanın konuları değil, duyuşulur dünyanın konularıdır.

Baumgarten alt bilgi varlığının herhangi bir metodik eğitim olmadan doğal durumunu, doğal estetik şeklinde tanımlar.

Doğal estetiğin kendi potansiyelini geliştirmek için pratik yapmaya ihtiyaçı vardır. İyi bir eğitim alırsa, doğal estetik, daha sonra kendisine başvurulabilecek bir kavram olarak güzel düşünme sanatına dönüştürülebilir. Baumgarten, bir estetikçinin yeteneklerinin öğrenilebilir olmadığını fakat alıştırmalarla "çalıştırılabilir" /ortaya çıkarılabilir olduğunu ve bunun sadece doğuştan gelen estetik yaradılışa sahip olanlar için geçerli olduğunu söyler. Baumgarten'a göre, başarılı estetikçilerin doğuştan gelen ayırıcı özelliklerinden bir tanesi, estetik alıştırma

yapma isteğidir. Bu alıştırmalar, doğuştan sahip olunan yetilerin kapsamında, belirli bir konu, bir düşünce, bir olay içinde uygulanmalıdır. Bu şekilde güzel düşünmenin tamamlanması kazanılmış olur. Estetik alıştırmalar çocukluk döneminde başlar. Ruh yetilerini geliştirmek, estetik alıştırmaların düzeyinin giderek artırılması ve tekrar edilmelerine bağlıdır. Süreklilik sağlanamazsa, yetiler geliştirilemez ve aşağı düzeye iner. Tekrarın yanı sıra, estetik alıştırmaların arasında belirli bir uyumun da olması gerekir.

Baumgarten açısından estetik alıştırmalarda sadece ruhta değil, ruh ve duygular arasında da uyumu gereklidir. Duyguların ihmali riyakârlığa, rekabet hırsına, hırsla, sefahat ve eğlence çılgınlığına, avareliğe, tembelliğe, ekonomik gayrete ve elbette paraya dayanan bir bozulmaya neden olarak güzel düşünülmüş gibi görünen her şey berbat edilebilir. Bu açıdan, ruh alıştırmalarıyla eğitilirken, duyguların da kontrol edilmesi, birbirleri ile uyumlarının sağlanması gerekmektedir.

Baumgarten, doğal yetenek yanında estetik alıştırmaların teoriyle desteklenmesi ve bu teorilerin de yine alıştırmalarla uygulanabilirlik seviyesine getirilmesi gerektiği görüşündedir. Ona göre, başarılı estetikçilerin genel karakter özelliklerini geliştirmek için estetik bir eğitim şarttır. Estetik eğitim, eğitimsiz bir insan için mümkün olan tüm görüşleri aşan somut durumda güzel düşünce ile ortaya çıkan şeylerin konusu olan görüşleri sunan eğitim demektir. Baumgarten'a göre estetikçiden her şeyi bilmesi beklenmez, zira onun genel karakteristik özelliklerine, sadece, aynı şekilde genel bir eğitim ve herkesin takdir etmeyi düşündüğü güzel bilgi alanı dâhildir.

Baumgarten için "güzel" bir anlamda hakikattir ve dolayısıyla estetiğin konusu da dar anlamda hakikattir. Ona göre bu hakikat, geleneksel felsefenin metafizik hakikati değildir, tersine dduyusal olarak bilindiği ölçüde hakikattir. Baumgarten'ın estetik hakikatle kastettiği saf estetik olmaktan çok estetiko-lojik (aesthetico-logical) diye nitelendirdiği türden bir hakikattir. O bunu söyleyerek estetik hakikatin aynı zamanda mantıksal bir özellik de taşıdığını öne sürmektedir, zira ona göre estetik düşünüş yalnızca akla uygunluk özelliği göstermez, aynı zamanda güzel düşünme nesnelere imkanını gerektirir ve ayrıca Güzel akıl-benzeri yoluyla nesnelere sebep-sonuç ilişkisi temelinde ele alır.